

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ, ΣΧΟΛΙΑ ΚΑΙ ΕΚΤΙΜΗΣΕΙΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ ΤΗΣ ΟΥΚΡΑΝΙΑΣ

ΠΗΠΟΚΡΑΤΗΣ ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ- ΥΠΤΓΟΣ (εα)

- Πτυχιούχος τμήματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών Παντείου Πανεπιστημίου
- Μεταπτυχιακό στις Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

23 ΜΑΡΤΙΟΥ 2014

Η πρόσφατη κρίση της Ουκρανίας απασχολεί τα διεθνή μέσα ενημέρωσης και γίνεται αφορμή για συζητήσεις και διατυπώσεις συμπερασμάτων, σχολίων και εκτιμήσεων. Καθώς όμως η κατάσταση είναι ακόμη ρευστή οι δε -προερχόμενες κυρίως από ανοικτές πηγές- πληροφορίες είναι αντικρουόμενες, κατευθυνόμενες και ελλιπείς, κάθε πρόβλεψη για την εξέλιξη της κρίσεως ίσως είναι παρακινδυνευμένη. Συναισθανόμενος όλα τα παραπάνω προβλήματα και βασιζόμενος σε πληροφορίες ανοικτών πηγών, σχόλια μελετητών και αρθρογράφων και τη βιβλιογραφία των διεθνών σχέσεων, στρατηγικών σπουδών και ιστορίας, θα προσπαθήσω να δώσω απαντήσεις αλλά και εκτιμήσεις σε ερωτήματα που η κρίση ανέδειξε. Θεωρώντας ότι τα πρόσφατα γεγονότα είναι γνωστά σε κάποιο βαθμό θα προχωρήσω με ορισμένα βασικά στοιχεία που πρέπει να ξέρουμε για την Ουκρανία και Κριμαία και τα οποία θα βοηθήσουν την καλύτερη κατανόηση μας για τις ρίζες των σημερινών προβλημάτων.

Οι πεδιάδες της Ουκρανίας τοποθετημένες σε ένα στρατηγικό σταυροδρόμι αποτέλεσαν πέρασμα λαών και μήλο της έριδος νομαδικών φυλών και των γειτονικών κρατών που είχαν ευτυχίσει να δημιουργήσει νωρίτερα από την Ουκρανία εθνική ταυτότητα και κρατική υπόσταση. Βαράγγοι (Ρως του Κιέβου), Μογγολικά και Ταταρικά φύλα (Χρυσή Ορδή), το Μεγάλο Δουκάτο της Λιθουανίας, το Βασίλειο της Πολωνίας, η Ρωσική Αυτοκρατορία και μερικώς η Αυστροουγγαρία είχαν υπό τον έλεγχο τους από τον 9^ο αιώνα και μετά την περιοχή της Ουκρανίας. Αποτέλεσμα της συνεχούς κίνησης φυλών και εναλλαγής κατακτητών υπήρξε η καθυστέρηση ανάδειξης εθνικής ταυτότητας και η ύπαρξη σήμερα στην περιοχή διακριτών εθνοτικών ομάδων. Εάν μάλιστα προσθέσουμε και τη θρησκευτική πολυμορφία τότε το μείγμα γίνεται πιο εκρηκτικό. Τελικά με τη διάλυση της ΕΣΣΔ η Ουκρανία αποκτά την ανεξαρτησία της το 1991 και μετά τον αρχικό ενθουσιασμό εισέρχεται σε περίοδο αστάθειας και αναζήτησης προσανατολισμού. Οι εξωτερικές παρεμβάσεις, η ανυπαρξία δημοκρατικής κουλτούρας, η δυσλειτουργία των θεσμών και οι ιστορικές-πολιτισμικές διαφορές των δύο επικρατουσών εθνοτήτων (Ουκρανική-Ρωσική) καθιστούν κατά περιόδους ιδιαίτερα δύσκολη τη συμβίωση και την ανάκαμψη του κράτους. Είναι βλέπετε το μέγεθος της χώρας, η θέση της και ο σημαντικός σε μέγεθος πληθυσμός της τα στοιχεία που την κάνουν επιθυμητή «σύμμαχο», «προστατευόμενη», «υποτελή» στα γειτονικά και μη κράτη και συνασπισμούς.

Το βασικό πρόβλημα της Ουκρανίας είναι ότι βρίσκεται στο σημείο συνάντησης και τριβής των τεκτονικών πλακών NATO και Ρωσίας, Ορθοδοξίας και Καθολικισμού, Ρωσίας και Γερμανίας, ή Ανατολικού και Δυτικού πολιτισμού. Ο Zbigniew Brzezinski στο βιβλίο του «Η Μεγάλη Σκακιέρα» (1) χαρακτηρίζει την Ουκρανία ως ένα από τα πέντε κράτη «Γεωπολιτικοί Άξονες» (Ουκρανία, Τουρκία, Αζερμπαϊτζάν, Ιράν και Νότιο Κορέα) κράτη που κατά τον συγγραφέα η σημασία τους δεν προέρχεται από τη δύναμη τους ή τα κίνητρα τους αλλά από την ευαίσθητη θέση τους και τις συνέπειες που έχει η δυνητικά ευάλωτη κατάσταση τους στη συμπεριφορά των πέντε «στρατηγικών παικτών» (Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία, Κίνα, Ινδία). Χαρακτηρίζει μάλιστα την Ουκρανία ως χώρα κλειδί για το μετασχηματισμό της Ρωσίας λέγοντας χαρακτηριστικά ότι χωρίς την Ουκρανία η Ρωσία πάυει να είναι ευρασιατική αυτοκρατορία και μετασχηματίζεται σε κυρίως ασιατικό αυτοκρατορικό κράτος (2).

Τμήμα της Ουκρανίας έγινε το 1954 η Κριμαία (με μια αφυολόγητη και καιροσκοπική ή πολιτικοστρατηγική επιλογή του τότε πανίσχυρου Γενικού Γραμματέα του Κομμουνιστικού Κόμματος της ΕΣΣΔ). Η Κριμαία αποτελεί μια στρατηγική χερσόνησο ζωτικής σημασίας για τη Ρωσία και υπήρξε τμήμα της Ρωσικής Αυτοκρατορίας από 3 και πλέον αιώνες. Η θέση της οδηγεί κατευθείαν στο μαλακό υπογάστριο της Ρωσίας και η στρατηγική της σημασία φάνηκε στον πόλεμο της Κριμαίας (1854-1855) αλλά και στην εκστρατεία των Δυτικών κατά των μπολσεβίκων (1919). Με πληθυσμό σχεδόν 2 εκατομμυρίων που η εθνική σύνθεση του βάσει της ουκρανικής απογραφής του 2001 αποτελείται από 58.32% Ρώσους, 24.32% Ουκρανούς, 12.03% Τατάρους της Κριμαίας και 1.44% Λευκορώσους, η Κριμαία αποτελούσε (και αποτελεί ακόμα κατά το διεθνές δίκαιο) αυτόνομη επαρχία της Ουκρανίας. Μια πρώτη ανάγνωση μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τα ρωσικά διαπιστευτήρια στη Κριμαία είναι ισχυρότερα των ουκρανικών. Αυτό όμως δεν μας επιτρέπει να δικαιολογήσουμε τις σημερινές ενέργειες της Ρωσίας που δυναμιτίζουν τις ισχύουσες –σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο- αρχές του διεθνούς δικαίου και της ειρηνικής συνύπαρξης και συνεργασίας του Οργανισμού για την Ασφάλεια και Συνεργασία στην Ευρώπη.

Το πρώτο ερώτημα που θα προσπαθήσω να απαντήσω είναι αν η σημερινή κατάσταση είναι δυνατόν να παραλληλιστεί με την προσάρτηση της Σουδητίας από το Χίτλερ και εάν η Ουκρανία θα έχει το τέλος της Τσεχοσλοβακίας με τους πλέον απαισιόδοξους να αναρωτιούνται αν οδεύουμε προς μια παγκόσμια σύρραξη.

Αναμφίβολα υπάρχουν ορισμένες ομοιότητες μεταξύ των δύο περιπτώσεων. Αμφότερα τα κράτη (Ουκρανία, Τσεχοσλοβακία) διέθεταν –διαθέτουν- στα εδάφη τους ισχυρές μειονότητες προερχόμενες από γειτονικά κράτη με συντριπτική σε βάρος τους ισχύ. Επιπλέον η διεθνής κοινότητα, τότε και τώρα, αδυνατεί για διάφορους λόγους να αντιτάξει μια ομόφωνη, πιστευτή και αποφασιστική αντίδραση και οπωσδήποτε ήταν και είναι απρόθυμη να εμπλακεί σε περιπέτειες και κινδύνους για «μακρινές», μέχρι χθες «άγνωστες» και «αδιάφορες» περιοχές. Επιπλέον στις ηγεσίες των «αναθεωρητικών» κρατών ευρίσκονταν (και ευρίσκονται) ηγέτες αποφασιστικοί, με ρεαλιστική αντίληψη της στρατηγικής και ισορροπίας ισχύος και με επιδίωξη την αναβίωση του ενδόξου αυτοκρατορικού παρελθόντος τους. Σε αυτές τις επιδιώξεις είχαν (και φαίνεται να έχουν) την ευρύτερη υποστήριξη των λαών τους.

Εδώ όμως νομίζω ότι σταματάνε και οι βασικές ομοιότητες των δύο περιπτώσεων. Η σημερινή Ρωσία δεν είναι η αναθεωρητική Γερμανία του 1939. Η Ρωσία σήμερα είναι ένας ορθολογικός παίκτης, με εμπειρία τριών και πλέον αιώνων αυτοκρατορικής ιστορίας, αποφασιστικός και με γνώση των δυνατών και αδυνάτων σημείων του αλλά και των ορίων του συστήματος. Βέβαια, είναι γεγονός ότι οι επιτυχίες στη στρατηγική σκακιέρα επεκτείνουν συνεχώς τους στόχους των κρατών και η αναβίωση της Ρωσικής Αυτοκρατορίας αποτελεί στόχο όλων των ηγεσιών της χώρας ανεξαρτήτως προσανατολισμού. Να μην ξεχνάμε ότι ο Ρώσος Πρόεδρος Πούτιν επιβεβαίωσε με κατηγορηματικό τρόπο την ιμπεριαλιστική παράδοση της Ρωσίας στο πρώτο του προεδρικό διάγγελμα (3) στις 7 Μαΐου 2000: «Πρέπει να γνωρίζουμε την ιστορία μας, να τη γνωρίζουμε όπως πραγματικά είναι, να αντλούμε μαθήματα από αυτή και να θυμόμαστε πάντα όσους ίδρυσαν το ρωσικό κράτος, προάσπισαν το κύρος του και το έκαναν ένα σπουδαίο, ισχυρό και μεγάλο κράτος». Στην ιστορία επίσης αναφέρθηκε πρόσφατα για να χαιρετήσει την επιστροφή της Κριμαίας στην αγκαλιά της μητέρας πατρίδας. Είναι γεγονός, όπως και ο John Mearsheimer αναφέρει στο βιβλίο του «Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων» (4) ότι οι μεγάλες δυνάμεις σχεδόν πάντοτε έχουν αναθεωρητικές προθέσεις και θα χρησιμοποιήσουν βία για να αλλάξουν την ισορροπία ισχύος αν θεωρήσουν ότι αυτό μπορεί να γίνει με λογικό τίμημα. Εκτιμώ όμως ότι η Ρωσία έχει αντιληφθεί ότι οποιαδήποτε επιπρόσθετη κίνηση της δυτικά την παρούσα στιγμή δεν θα έχει λογικό τίμημα.

Αντίστοιχα και η μοναδική πραγματική υπερδύναμη (ΗΠΑ) έχει την ανάλογη εμπειρία. Εβδομήντα χρόνια συνύπαρξης των δύο αντιτιθέμενων υπερδυνάμεων (ΗΠΑ-Ρωσία), με τεράστια πυρηνικά οπλοστάσια, πανάκριβα οπλικά συστήματα, με επώδυνες εμπειρίες εμπλοκών εξαιτίας θερμοκέφαλων «υποτακτικών-συμμάχων» και συνεργασίας με απερίγραπτους δικτάτορες και καθεστώτα, έχουν δημιουργήσει τους κατάλληλους μηχανισμούς διαβούλευσης και εξομάλυνσης (ή τουλάχιστον μη περαιτέρω κλιμάκωσης) των κρίσεων.

Η περαιτέρω όξυνση δεν συμφέρει κανένα εκ των δύο και όπως θα αναφέρω και παρακάτω το κόστος εισβολής στην Ουκρανία θα είναι δυσβάστακτο για τη Ρωσία και τα κέρδη της δυσανάλογα. Οι αντικειμενικοί της στόχοι μπορεί να επιτευχθούν ευκολότερα, οικονομικότερα και με λιγότερα ρίσκα. Η «υποχώρηση» (έστω και προσωρινή) της «πορτοκαλί επανάστασης» στην Ουκρανία το 2009 αποτελεί την καλύτερη απόδειξη. Κατηγορηματικά λοιπόν θα διαβεβαιώσω (αναλαμβάνοντας το μηδαμινό ρίσκο διάψευσης μου) ότι ο Γ' Παγκόσμιος Πόλεμος δεν θα αρχίσει στην Ουκρανία την παρούσα χρονική περίοδο.

Μήπως όμως θα ξαναρχίσει ο Ψυχρός Πόλεμος Ανατολής-Δύσης;

Ο Ψυχρός Πόλεμος αποτελεί πλέον μέρος της ιστορίας και η ιστορία δεν αρέσκεται να επαναλαμβάνεται με τα στενόμυαλα ανθρώπινα κριτήρια και την ανθρώπινη περιορισμένη κατανόηση-αντίληψη. Εκτιμώ λοιπόν ότι ο Ψυχρός Πόλεμος δεν θα ξαναρχίσει καθόσον ένας νέος, διαφορετικός ανταγωνισμός, συνοδευόμενος από έναν χωρίς φραγμούς οικονομικό πόλεμο, βρίσκεται σε εξέλιξη αμέσως μετά (ή και λίγο νωρίτερα) από τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου. Σε αυτόν τον πόλεμο δεν υπάρχουν οι διακριτές διαχωριστικές γραμμές του παρελθόντος ούτε και τα προστατευόμενα σύνορα. Επιπλέον τα κρατικά συμφέροντα διαπλέκονται και αντιπαλεύουν (σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από το παρελθόν) με τα συμφέροντα άλλων διεθνών δρώντων κρατών και μη. Σίγουρα τα κράτη-έθνη παραμένουν οι κύριοι πρωταγωνιστές αλλά η αλληλεξάρτηση και οι διαπλεκόμενες πολυεπίπεδες σχέσεις καθιστούν αδύνατη την επανάληψη του Ψυχρού Πολέμου στη μορφή που τον γνωρίσαμε. Επιπρόσθετα δεν υπάρχουν πλέον μόνο δύο αντίπαλοι συνασπισμοί αλλά ένας μεγαλύτερος δυναμικός συνδυασμός διεθνών παικτών και αντιπάλων με ασύμβατα χαρακτηριστικά και επιδιώξεις. Επιπλέον, είναι δύσκολο να φανταστώ την αναβίωση του Ψυχρού Πολέμου όταν οι δύο πόλοι του άλλοτε διπολισμού αντιμετωπίζουν νέες προκλήσεις με τη μορφή της ανάδειξης νέων δυναμικών περιφερειακών ηγεμόνων και ακραίων θρησκευτικών ιδεολογιών.

Μπορεί η περίπτωση της διχοτόμησης του Χαρκόβου να είναι απευκταία αλλά όχι απίθανη, εντούτοις θεωρώ απίθανο να δούμε αμερικανικά και ρωσικά άρματα μάχης εκατέρωθεν του σημείου ελέγχου Charlie σε Ουκρανικό έδαφος. Οι δύο χώρες αντιμετωπίζουν σήμερα πολλά άλυτα και διογκούμενα προβλήματα, αντιλαμβάνονται την ανάγκη συνεργασίας και τους δεσμούς αλληλεξάρτησης και δεν έχουν την πολυτέλεια αλλά και ούτε και τα κίνητρα να οδηγηθούν σε μια νέα ψυχροπολεμική κατάσταση. Ακόμη και στην περίπτωση (μη αναμενόμενη κατά τη γνώμη του γράφοντος σύμφωνα με την ανάλυση που ακολουθεί) που η Ρωσία θα προχωρήσει σε τυχοδιωκτικές κινήσεις στην Ανατολική Ουκρανία και παρά τις κραυγές των «γερακιών» (5) ο νέος «Ψυχρός Πόλεμος» που πιθανόν θα ακολουθήσει δεν θα έχει τα χαρακτηριστικά, τη διάρκεια και την ένταση του προηγούμενου.

Ποια όμως θα είναι τα επόμενα βήματα της Ρωσίας;

Ποιος θυμάται σήμερα τους πολέμους της Τσετσενίας και την σχετικά πρόσφατη κρίση Ρωσίας-γεωργίας (2008); Τι έχουν απογίνει τα «μορφώματα» της Νοτίου Οσσετίας και Αμπχαζίας; Αρκετές ομοιότητες με την πρόσφατη κρίση συνοδευόμενες από σημαντικές διαφορές. Τα βασικά βήματα της Ρωσίας ήταν όμως τα ίδια: Επιλογή στόχου, επιλογή μέσων, σχεδιασμός, προετοιμασία, εκτίμηση, αναμονή, εκμετάλλευση ευκαιρίας,

αποφασιστική δράση, προσπάθεια εσωτερικής και εξωτερικής νομιμοποίησης, διαβούλευση με αντιπάλους και άλλους διεθνείς δρώντες, σταθεροποίηση, δημιουργία τετελεσμένων και επανέναρξη του κύκλου ενεργειών. Προσεκτικά βήματα ενός προσεκτικού διεθνούς παίκτη – που η επιτυχία τους όμως εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό και από τις κινήσεις του αντιπάλου και τις αντιδράσεις των άλλων δρώντων. Η επιλογή του χρόνο-ευκαιρίας (opportunity window): ζωτικής σημασίας.

Στην περίπτωση μας, ο ορθολογισμός λέει ότι η Ρωσία πρέπει πρώτα να σταθεροποιήσει τα κέρδη της στην Κριμαία και να δώσει επαρκή χρόνο και δυνατότητα (αντάλλαγμα, διαλλακτικότητα, υποχώρηση σε low politics θέμα) στη Δύση για να «χωνέψει» την προσάρτηση. Η διαδικασία της προσάρτησης μπορεί να προχώρησε ταχύτητα και με ελάχιστες αντιδράσεις και απώλειες (μέχρι τώρα) αλλά η αποδοχή των τετελεσμένων θα χρειαστεί πολύ χρόνο, υπομονή, επιμονή και αμείωτη διπλωματική και οικονομική προσπάθεια με αβέβαιο αποτέλεσμα. Βέβαια η αναγνώριση μιας προσάρτησης όπως της Κριμαίας έχει λιγότερα πρακτικά εμπόδια για το προσαρτούν κράτος και το προσαρτούμενο τμήμα, από την αναγνώριση μιας νέας κρατικής οντότητας που προκύπτει με βίαιο τρόπο από απόσχιση. Οι Ρώσοι γνωρίζουν καλά ότι απαιτείται χρόνος για τη σταθεροποίηση των κερδών τους και αποφυγή νέων προκλήσεων. Με ανάλογη υπομονή έδρασαν και στο πρόσφατο παρελθόν. Απεδείχθησαν μάλιστα άκρως επιδέξιοι στην εκμετάλλευση των σφαλμάτων των αντιπάλων τους (περιπτώσεις Γεωργίας, Ουκρανίας).

Η στάση όμως της Ρωσίας θα εξαρτηθεί και από τις πιθανές αντιδράσεις της Ουκρανίας. Κανένα έθνος δεν μπορεί να ξεχάσει και να αποδεχθεί εύκολα και ανώδυνα έναν εδαφικό ακρωτηριασμό. Οι αντιδράσεις του μπορεί να γίνουν απρόβλεπτες ειδικά όταν στερείται στερεών θεσμών και στο έδαφος του ενεργοποιείται μια σημαντική μειονότητα που επιζητά και αυτή με τη σειρά της την απόσχιση ή την αυξημένη αυτονομία. Όταν μάλιστα η μειονότητα αυτή έχει ιστορικές και πολιτισμικές διαφορές με την πλειονότητα, τότε η κρίση μπορεί να ξεσπάσει ανά πάσα στιγμή. Ειδικά στην Ουκρανία ελλοχεύει ο κίνδυνος ο δικαιολογημένος θυμός των Ουκρανών να κατευθυνθεί εναντίον των ρωσικής καταγωγής συμπολιτών τους. Αυτή η εξέλιξη μπορεί να προκαλέσει αλυσιδωτές αντιδράσεις και με τη χρήση εκατέρωθεν ανεύθυνων προβοκατόρικων ενεργειών να οδηγηθούμε σε όξυνση. Εκτιμώ ότι επί του παρόντος η Ρωσία δεν θα προσπαθήσει να δημιουργήσει επιπλέον όξυνση. Σε τελευταία ανάλυση το συμφέρον της Ρωσίας μάλλον είναι η δημιουργία μιας «φινλανδοποιημένης» Ουκρανίας παρά μια ακόμη περαιτέρω ακρωτηριασμένη και ρεβανσιστική ορκισμένη αντιρωσόφιλη χώρα στα κατά ασήμαντο μέγεθος δυτικά επεκταθέντα σύνορα της. Στη «φινλανδοποιημένη» αυτή Ουκρανία, οι ρωσικής καταγωγής-ρωσόφωνοι Ουκρανοί πολίτες μπορούν (λόγω αριθμού) να αποτελούν τον κρίσιμο παράγοντα για σχηματισμό κυβέρνησης και με τον τρόπο αυτό να κατέχουν άτυπα δικαίωμα αρνησικυρίας στις κρίσιμες πολιτικο-οικονομικές επιλογές του Κιέβου. Επιπλέον, μια περαιτέρω επέμβαση της Ρωσίας στην Ουκρανία θα υπερέβαινε τα αποδεκτά από τη Δύση όρια και η διπλωματική και οικονομική απομόνωση της Ρωσίας θα προκαλούσε σημαντικές ζημιές και απώλειες σε αμφοτέρωτα τα μέρη με μοναδικούς ίσως κερδισμένους τις ανερχόμενες δυνάμεις.

Εάν μάλιστα η Ουκρανία συνεχίσει να αντιδρά στην προσάρτηση (όπως οφείλει να κάνει κάθε κράτος που σέβεται την ύπαρξη του) αλλά χωρίς να καταφύγει σε ακρότητες και επικεντρωθεί στην ανασυγκρότηση της χώρας τότε θα αποστέρησει από τη Ρωσία κάθε δυνατότητα τυχοδιωκτικής ενέργειας προς Δυσμάρ. Το να εγγυηθεί η Ευρωπαϊκή Ένωση ή το NATO την εδαφική ακεραιότητα της Ανατολικής Ουκρανίας φαντάζει ως μη πιθανό ενδεχόμενο και αυτό πρέπει να το κατανοήσουν οι Ουκρανοί και να προσαρμόσουν ανάλογα και τις αντιδράσεις τους. Ταυτόχρονα η Δύση πρέπει να -αναγνωρίζοντας την αρχικά ανεύθυνη και ασυντόνιστη πολιτική της στην ουκρανική κρίση- αποτρέψει τυχοδιωκτισμούς εκ μέρους της Ουκρανίας, στηρίζοντας την πολιτική και οικονομική της ανασυγκρότηση και

δίδοντας της προοπτική ουσιαστικής ένταξης στην ευρωπαϊκή οικογένεια χωρίς αυτό να σημαίνει εισδοχή στην Ευρωπαϊκή Ένωση και πολύ περισσότερο στο NATO. Μια τέτοια εκ μέρους της Δύσης πολιτική θα απομάκρυνε την πιθανότητα απερίσκεπτης ενέργειας εκ μέρους της Ρωσίας (6).

Συμπερασματικά, δεν αναμένω επί του παρόντος κινήσεις της Ρωσίας για αποσταθεροποίηση της Ανατολικής Ουκρανίας με σκοπό την προσάρτηση ή περαιτέρω αυτονόμηση αυτών των περιοχών. Ο παράγοντας χρόνος μάλλον θα ευνοήσει για άλλη μια φορά τη Ρωσία που δεν φαίνεται να επιζητά βιαστικές κινήσεις και προτιμά να απαντά αποφασιστικά την κατάλληλη στιγμή στα ανεύθυνα βήματα των αντιπάλων της. Τυχόν ανεύθυνες αντιδράσεις όμως της Ουκρανίας μπορεί να οδηγήσουν τη Μόσχα σε αντίστοιχα δυναμικές κινήσεις με αποτέλεσμα μια όξυνση και ελεγχόμενη κλιμάκωση. Οι παθούσες δυτικές χώρες εκτιμώ ότι θα δράσουν κατευναστικά και αποτρεπτικά (εκ των υστέρων τουλάχιστον) στις δικαιολογημένες αντιδράσεις του Κιέβου.

Πως όμως θα αντιδράσουν οι ΗΠΑ;

Τα βλέμματα όλων όπως πάντα τα τελευταία χρόνια σε περιόδους κρίσεων είναι στραμμένα στη μοναδική πραγματική υπερδύναμη. Σήμερα όμως φαίνεται ότι οι ΗΠΑ, αμήχανες και διστακτικές, με το ενδιαφέρον τους να στρέφεται στις όχθες του Ειρηνικού αντιδρούν με ανούσιες λεκτικές διαμαρτυρίες και χαμηλού κόστους κυρώσεις. Αυτό ίσως ανακουφίζει κάποιους συμμάχους τους που ενεργώντας προηγουμένως ανεύθυνα, συνειδητοποιούν εκ των υστέρων το οικονομικό κόστος μιας ενδεχόμενης κλιμάκωσης και για άλλη μια φορά κρύβονται πίσω από τη σκιά της πραγματικής υπερδύναμης.

Η ιστορία των σχέσεων ΗΠΑ-Ρωσίας αποδεικνύει ότι η Ρωσία δεν πτοείται παρά μόνο από αποφασιστικές κινήσεις του αντιπάλου (ΗΠΑ) και όταν πιστέψει ότι ο αντίπαλος είναι αποφασισμένος να κινηθεί μέχρι τέλους. Ηθικοπλαστικές συμβουλές και παραινήσεις δεν έχουν ποτέ κανένα αποτέλεσμα και απλά αποδεικνύουν ότι οι ΗΠΑ δεν έχουν διάθεση να υπερβούν κάποια όρια και να κλιμακώσουν την κρίση.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι ΗΠΑ φανερώνουν την απροθυμία τους να προχωρήσουν σε αποφασιστικές κυρώσεις. Οι αναφορές των ΗΠΑ στο διεθνές δίκαιο ακούγονται υποκριτικές καθόσον είναι πολυάριθμες και οι εκ μέρους τους ανάλογες παραβιάσεις. Οι περιορισμένες κυρώσεις είναι μονόδρομος για την εικόνα της υπερδύναμης, για τους συμμάχους της και για την εκλογική πελατεία και υστεροφημία του προέδρου τους. Οι κυρώσεις αυτές θα είναι προσεκτικά υπολογισμένες, προβαλλόμενες ως αποφασιστικές αλλά με μικρή ουσιαστική σημασία και χωρίς να οδηγούν και σε κλιμάκωση και κυρίως χωρίς συνέπεια στον παρασκηνακό στρατηγικό διάλογο και στη συνεργασία ΗΠΑ-Ρωσίας. Θα τολμήσω να πω ότι ίσως και οι κυρώσεις θα είναι σε κάποιο βαθμό συναποφασισμένες. Η στρατηγική συνεργασία σε ζωτικά θέματα (παγκόσμια ασφάλεια, διασπορά όπλων μαζικής καταστροφής, αντιμετώπιση τρομοκρατίας, ροή πρώτων υλών, οικονομική σταθερότητα και αλληλεξάρτηση) θα συνεχιστεί κανονικά σε όλα τα επίπεδα πιθανόν με μικρότερη προβολή. Η ιστορία έχει αποδείξει πόσο εύκολα και γρήγορα ξεθωριάζουν οι κυρώσεις, ξεχνιούνται οι κατηγορηματικές δηλώσεις και οι σχέσεις αποκαθίστανται όταν υπάρχουν κοινές προκλήσεις και κοινοί κίνδυνοι. Για τις ΗΠΑ η αναδυόμενη πρόκληση έρχεται από την αμφισβήτηση της ηγεμονίας της στην περιοχή του Ειρηνικού από τη Κίνα (7). Συγχρόνως ανησυχεί και για τη γενικότερη αποσταθεροποίηση που δημιουργεί ο θρησκευτικός φονταμενταλισμός σε αρκετά κράτη και περιοχές. Αντίστοιχες προκλήσεις αντιμετωπίζει και η Ρωσία βλέποντας την ανερχόμενη πληθυσμιακά και τεχνολογικά Κίνα να ξεπερνά κατά πολύ το δικό της ΑΕΠ και να διεκδικεί την ηγεμονία στην βορειανατολική Ασία. Ταυτόχρονα καθημερινά είναι αντιμέτωπη με το μουσουλμανικό φονταμενταλισμό όχι μόνο στα νότια σύνορα της αλλά και σε κάποιες επαρχίες της.

Άρα οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν ΗΠΑ και Ρωσία είναι σε αρκετό βαθμό κοινές, τα μέσα είναι πάντα περιορισμένα, οι κίνδυνοι της υπερεξάπλωσης ορατοί και

υπαρκτοί άρα η μεταξύ τους συνεργασία ή τουλάχιστον η αποφυγή νέου μεταξύ τους ανταγωνισμού είναι μονόδρομος. Οι πρόσφατες ιστορικές εμπειρίες αμοτέρων έχουν αποδείξει περίτρανα τους κινδύνους της υπερεξάπλωσης. Ανάλογα και τα αποτελέσματα του ενδοευρωπαϊκού ανταγωνισμού των αρχών του 20^{ου} αιώνα που οδήγησαν στην εξάφανιση κραταίων αυτοκρατοριών.

Και τώρα πάμε να εξετάσουμε τη στάση και τις πιθανές αντιδράσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πρώτα όμως πρέπει να αναρωτηθούμε αν πράγματι υπάρχει ενιαία πολιτική και στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κοινοί στόχοι. Η απάντηση προσεγγίζει δυστυχώς περισσότερο την αρνητική θέση. Η Κοινή Ευρωπαϊκή Πολιτική και Πολιτική Άμυνας (ΚΕΠΠΑ) φαίνεται να αποτελεί ένα φιλόδοξο στόχο της Ευρώπης που συνεχώς απομακρύνεται μαζί με την προοπτική της εμβάθυνσης που θυσιάστηκε για χάρη της διεύρυνσης και μιας ατελέσφορης και ανάπηρης οικονομικής ένωσης. Αντί λοιπόν για μια ενιαία στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα διεθνή προβλήματα της εποχής μας βλέπουμε συχνά ασυντόνιστες κινήσεις κρατών μελών με επιδιώξεις ασύμβατες με τα ιδεώδη και στόχους της Ένωσης. Δυστυχώς πρωταγωνίστρια είναι συνήθως η οικονομική ατμομηχανή της Ευρώπης η Γερμανία. Η χώρα αυτή με δικαιολογημένη την έλλειψη στρατηγικής κουλτούρας (σχετικά σύντομη ιστορική εμπειρία ως ενιαίο κράτος και έλλειψη ανεξάρτητης πολιτικής την περίοδο 1945-1990) και εγκλωβισμένη σε ένα επαρχιωτισμό περιορίζει τον προσανατολισμό της σε μια οικονομική επικυριαρχία στον ευρωπαϊκό χώρο με έμφαση την κεντρική Ευρώπη, αποφεύγοντας όμως όλες τις υπόλοιπες απορρέουσες πολιτικές ευθύνες και υποχρεώσεις. Σε διαφορετικό αλλά εξίσου επικίνδυνο ρυθμό η Πολωνία, συνταυτιζόμενη με τα Βαλτικά κράτη που δικαιολογημένα αισθάνονται τη αναπνοή της ρωσικής αρκούδας στο σβέρκο τους, ονειρεύεται και αυτή έναν ηγετικό ρόλο στην κεντρική Ευρώπη σε βάρος της προηγούμενης επικυρίαρχης της Ρωσίας. Αυτές λοιπόν οι χώρες με τη σχετική απειρία τους στο παγκόσμιο γίγνεσθαι θεώρησαν ως ευκαιρία την κρίση της Ουκρανίας και ανεύθυνα έστρεψαν την Ευρωπαϊκή Ένωση σε μια θέση που οδηγούσε την Ουκρανία σε εσωτερική αναταραχή αρχικά και σε τροχιά σύγκρουσης με τη Ρωσία εν συνεχεία. Πιθανόν μάλιστα και να καλλιέργησαν και προσδοκίες στην ουκρανική αντιπολίτευση. Όταν όμως η κρίση άρχισε να ξεφεύγει, διαπίστωσαν –μαζί και με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης- ότι τα περιθώρια ελιγμών και αντίδρασης τους ήταν περιορισμένα. Το αρχικό σχέδιο τους να τραβήξουν την Ουκρανία έξω από τη ρωσική σφαίρα επιρροής προκάλεσε την άμεση και αποφασιστική αντίδραση της Ρωσίας και αυτές βρέθηκαν χωρίς κάποιο εναλλακτικό σχέδιο. Τότε και μόνο τότε, η Ευρώπη συνειδητοποίησε ότι η Κριμαία είναι σήμερα πολύ πιο μακριά από ότι ήταν το 1854 και ότι η Ρωσία είχε καλύτερα χαρτιά στα χέρια της, ήταν όμως πολύ αργά γιατί η αρκούδα τους είχε προλάβει ενώ αυτοί ακόμη συζητούσαν!

Η Ευρώπη προσπαθεί τώρα να βρει το ρυθμό της και να εκστομίσει μια πειστική απάντηση στην ουκρανική κρίση αλλά το βλέμμα της και η ενεργητικότητα της είναι στα οικονομικά προβλήματα της και κάθε εξωτερική περιπέτεια αποτελεί έναν εφιάλτη. Όσο μάλιστα συνειδητοποιεί πόσο είναι εξαρτημένη από τη ρωσική αγορά ενέργειας αλλά και τις εμπορικές εξαγωγές της προς τη Ρωσία φαίνεται να χάνει κάθε διάθεση αντίδρασης και για άλλη μια φορά θα καλυφθεί πίσω από τις πλάτες των ΗΠΑ.

Η στάση αυτή της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν σημαίνει ότι η Ευρώπη δεν μπορεί να έχει ένα σημαντικό ρόλο στην κρίση της Ουκρανίας. Μπορεί να καταστεί ο θετικός καταλύτης στην κρίση αυτή προσφέροντας στην πολύπαθη Ουκρανία την αναγκαία βοήθεια που χρειάζεται για την ανόρθωση των θεσμών της και τη λειτουργία μιας πραγματικά δημοκρατικής κοινωνίας και ελεύθερης οικονομίας. Μόνο σε ένα τέτοιο περιβάλλον οι ρωσόφωνοι πληθυσμοί πιθανόν να αποδειχθούν τη ισότιμη συμμετοχή τους και να απέχουν από κάθε ένταση απομονώνοντας τα ακραία στοιχεία που πάντα караδοκούν για να προωθήσουν τα σχέδια τους. Οι ευρωπαίοι πρέπει να κατανοήσουν ότι ακραία, επικίνδυνα

και ανεύθυνα στοιχεία, άσχετα με τα ευρωπαϊκά ιδεώδη υπάρχουν σε όλες τις πλευρές των σημερινών αντιπάλων. Επίσης πρέπει να κατανοήσουν τη ζωτική σημασία που η Ουκρανία έχει για τη σημερινή Ρωσία.

Χαρακτηριστικά σε πρόσφατο άρθρο του (8) ο Henry Kissinger μεταξύ άλλων για τον τερματισμό της κρίσης αναφέρεται στην αναγνώριση της σημασίας που έχει η Ουκρανία για τη Ρωσία και είναι αρνητικός σε ενδεχόμενη ένταξη της στο ΝΑΤΟ. Συγχρόνως προτείνει τη συνταγή της «φινλανδοποίησης» δηλαδή την ανεξάρτητη και ανέντακτη εξωτερική πολιτική με ελεύθερη επιλογή της εσωτερικής πολιτικής και οικονομικής μορφής διακυβέρνησης από την Ουκρανία. Εμφανίζεται μάλιστα και αισιόδοξος (το άρθρο γράφτηκε πριν την επίσημη διακήρυξη της προσάρτησης της Κριμαίας από τη Ρωσία) ότι ενδέχεται η Ρωσία τελικά να αποδεχθεί μια Κριμαία με αυξημένη αυτονομία υπό την Ουκρανία καθόσον η προσάρτηση της είναι τελειώς ασύμβατη με το διεθνές δίκαιο. Παρά το γεγονός ότι φαίνεται αρκετά δύσκολο ως απίθανο η Ρωσία να υποχωρήσει σχετικά με την προσάρτηση της Κριμαίας, οι προτάσεις του παλαιάμαχου διπλωμάτη αποτελούν μια ρεαλιστική βάση για την αντιμετώπιση της κρίσης. Σε αυτή την κατεύθυνση η Ευρωπαϊκή ένωση έχει πολλές δυνατότητες για να διαδραματίσει έναν εποικοδομητικό ρόλο αρκεί να αποκτήσει μια ενιαία φωνή και να αντιληφθεί τις δυνατότητες και περιορισμούς που διαθέτει.

Στην πρόσφατη κρίση λειτούργησε το διεθνές δίκαιο και οι διεθνείς θεσμοί;

Η καταδίκη των διεθνών θεσμών και του διεθνούς δικαίου αποτελεί μια εύκολη και ανώδυνη λύση που μας αποπροσανατολίζει από την πραγματική ουσία των προβλημάτων των διεθνών σχέσεων. Είναι γεγονός ότι οι διεθνείς θεσμοί απέτυχαν να αποτρέψουν την κρίση όπως και την φάση της προσάρτησης (τουλάχιστον μέχρι σήμερα). Από την άλλη όμως πλευρά πρέπει να παραδεχθούμε ότι η κρίση παραμένει εντός ελεγχόμενων ορίων έστω και εάν έχουν παραβιαστεί βασικές αρχές του διεθνούς δικαίου. Είναι γεγονός ότι οι κύριοι πρωταγωνιστές συνεχίζουν να συνομιλούν και αποφεύχθηκε μια εκτεταμένη αιματοχυσία και εξάπλωση της κρίσεως. Ορισμένοι –και δικαίως- πιθανόν να απαντήσουν ότι η κρίση αποκλιμακώθηκε με την επί του παρόντος επίτευξη των ρωσικών στόχων και ένεκα της ρωσικής ισχύος. Οπωσδήποτε η ρωσική ισχύς στην περιοχή ήταν και είναι ο καταλυτικός παράγοντας για την έκβαση της κρίσεως.

Φυσικά δεν μπορούμε επί του παρόντος να δώσουμε ολοκληρωμένη απάντηση για την έκβαση των προσπαθειών των διεθνών θεσμών (χωρίς όμως να μας διακρίνει καμία αισιοδοξία για την εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου) καθόσον οι διαδικασίες και τα προβλεπόμενα μέτρα επίλυσης των διαφορών δεν έχουν πλήρως δρομολογηθεί ακόμη. Σίγουρα όμως και οι δύο πλευρές θα παρουσιάσουν τα νομικά επιχειρήματα τους και τις θέσεις και ερμηνείες τους. Προφανώς η ρωσική πλευρά φαίνεται να βαρύνεται με σημαντικότερες παραβιάσεις των ήδη πολλάκις παραβιασθέντων βασικών αρχών (μη επέμβαση, διακρατική ισοτιμία, εσωτερική αυτοδιάθεση) του διεθνούς δικαίου και συγκεκριμένα της κρατικής κυριαρχίας και της ειρηνικής συνύπαρξης των κρατών (9). Αναμφισβήτητα όμως και η ουκρανική πλευρά έδωσε αφορμές. Στις διεθνείς σχέσεις δεν λειτουργεί όμως ούτε η αρχή του συμψηφισμού των παραβιάσεων και συνυπολογισμού της βαρύτητας τους ούτε ο αντικειμενικός καταμερισμός και απόδοση ανάλογων ευθυνών αλλά μάλλον το ισοζύγιο ισχύος σε συνδυασμό με προσπάθεια διατηρήσεως της ειρήνης και σταθερότητας μέσω μιας συμβιβαστικής λύσεως με αμοιβαίες υποχωρήσεις και προς ζημία πάντοτε του πλέον αδυνάτου.

Εδώ αξίζει να αναφέρουμε τη γνωστή ρήση του Θουκυδίδη (10) αναφορικά με το ρόλο του διεθνούς δικαίου και την επίκληση του:

...ότι κατά την συζήτησιν των ανθρωπίνων πραγμάτων το επιχείρημα του δικαίου αξίαν έχει όπου ίση υπάρχει δύναμις προς επιβολήν αυτού, ότι όμως ο ισχυρός επιβάλλει ό, τι του επιτρέπει η δύναμίς του και ο ασθενής παραχωρεί ότι του επιβάλλει η αδυναμία του.

Σε τελευταία ανάλυση δεν είναι οι διεθνείς θεσμοί και το διεθνές δίκαιο υπεύθυνοι για τη δυσλειτουργία τους αλλά οι κύριοι δημιουργοί και θεματοφύλακες των θεσμών. Έχει αποδειχθεί διαχρονικά ότι οι θεματοφύλακες των διεθνών θεσμών (τα μόνιμα μέλη του Συμβουλίου Ασφαλείας τα τελευταία 70 χρόνια) είναι και οι βασικοί υπεύθυνοι για τις δυσλειτουργίες του διεθνούς συστήματος καθόσον εκμεταλλεύονται τα ευεργετήματα και προνόμια που αυτοί οι ίδιοι δημιούργησαν για να προστατεύσουν την ηγεμονική τους θέση.

Ποιοι τελικά πρέπει να ανησυχούν περισσότερο από την κρίση της Ουκρανίας;

Εκτός από τους άμεσα εμπλεκόμενους στη κρίση, ένας μεγάλος αριθμός κρατών παρακολουθεί με προσοχή τις εξελίξεις και διακατέχεται από ανησυχία. Τα κράτη αυτά ανησυχούν όχι τόσο για πιθανή εξάπλωση της συγκεκριμένης κρίσεως αλλά κυρίως για τυχόν παραπλήσιες κρίσεις που πιθανόν να ξεσπάσουν στα εδάφη τους. Οι κρίσεις αυτές θα προκληθούν εξαιτίας της ανάγνωσης της ουκρανικής κρίσεως από αναθεωρητικούς διεθνούς δρώντες κατά τρόπο που θα τους παρακινήσει σε ενέργειες που διαταράσσουν την ισορροπία στην περιοχή. Τυχόν επιτυχημένη και σχετικά ανώδυνη προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία είναι σίγουρο ότι θα παρακινήσει και άλλες εθνότητες και μειονότητες να επιζητήσουν την αυτονομία ή την προσάρτηση τους από τη μητέρα πατρίδα. Ο φόβος της επίκλησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης (αξίωση συλλογικής ελευθερίας) (11) των λαών πάντοτε παραμονεύει και τα ανησυχούντα κράτη επικαλούνται τις βασικές αρχές της κυριαρχίας της μη επέμβασης και της εσωτερικής αυτοδιάθεσης.

Ανήσυχα λοιπόν πρέπει να είναι τα κράτη στην επικράτεια των οποίων κατοικούν μειονότητες (εθνοτικές-φυλετικές-θρησκευτικές) που για διάφορους λόγους δεν έχουν ενταχθεί στις κοινωνίες των κρατών. Όταν μάλιστα η χώρα προσέλευσης της μειονότητας γειτονεύει με την χώρα διαμονής τότε ο κίνδυνος για την τελευταία αυξάνεται αριθμητικά. Εάν δε, η χώρα προέλευσης διαθέτει υπέρτερη ισχύ της χώρας διαμονής ο κίνδυνος αυξάνεται γεωμετρικά. Φυσικά το κλειδί είναι η παρουσία αναθεωρητικών ή ηγεμονικών τάσεων από τη χώρα προέλευσης της μειονότητας. Η ιστορία αποδεικνύει ότι αργά ή γρήγορα παρόμοιες τάσεις αναπτύσσονται οπότε και η σύγκρουση είναι αναπόφευκτη.

Τα κράτη λοιπόν που διαθέτουν μειονότητες στα εδάφη τους πρέπει να ευρίσκονται διαρκώς σε εγρήγορση ώστε να αποτρέψουν τριβές, ενδεχόμενη εσωτερική εξέγερση ή ακόμη και εξωτερική επέμβαση. Η αποτροπή αυτή μπορεί να επιτευχθεί με ένα συνδυασμό μέσων και απαιτεί επίμονες, συνεχείς, συντονισμένες και πολυεπίπεδες προσπάθειες ώστε να εξασφαλιστούν στο μέγιστο δυνατόν βαθμό οι παρακάτω προϋποθέσεις:

- Η ενσωμάτωση της μειονότητας ή τουλάχιστον η περιθωριοποίηση των ακραίων στοιχείων.
- Η εσωτερική και εξωτερική νομιμοποίηση του κράτους διαμονής σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης και των δικαιωμάτων της μειονότητας.
- Η σύναψη καταλλήλων διεθνών συμμαχιών που να εγγυώνται την εδαφική ακεραιότητα του κράτους και να αποτρέπουν τυχονδιωκτικές ενέργειες σε βάρος του.
- Η οικονομική κρατική ευρωστία που θα επιτρέψει την οικοδόμηση ικανής αποτρεπτικής ισχύος αλλά και την αξιοπρεπή διαβίωση της μειονότητας και σε επίπεδα- εάν είναι δυνατόν- ανώτερα του κράτους προέλευσης.
- Η οικοδόμηση και διατήρηση αποτρεπτικής ισχύος που να εξασφαλίσει κατά ελάχιστον ένα απαγορευτικό κόστος σε σχέση με τα επιδιωκόμενα οφέλη για τον ενδεχόμενο αντίπαλο.
- Η ετοιμότητα, σχεδιασμός και αποφασιστικότητα εφαρμογής όλων των παραπάνω προϋποθέσεων και κατάλληλος χειρισμός της κρίσεως ώστε να αντιμετωπιστεί εγκαίρως και επιτυχώς οποιαδήποτε προσπάθεια υπονόμευσης της εθνικής κυριαρχίας.

Ερχόμαστε τώρα και στο τελικό μας ερώτημα αναφορικά με τα διαχρονικά συμπεράσματα της ουκρανικής κρίσης.

Εκτιμώ ότι στις προηγηθείσες παραγράφους έχουν δοθεί σαφείς απαντήσεις, σχόλια και εκτιμήσεις για κύρια ερωτήματα σχετικά με την κρίση και τους πρωταγωνιστές της. Επίσημα επίσης τη δυσκολία-αδυναμία καθορισμού της έννοιας, σκοπού και κυρίως της εφαρμογής του δικαίου στις διεθνείς σχέσεις. Κλείνοντας την προσπάθεια θα αναφέρω και πάλι τη δικαίωση των σκέψεων και αναλύσεων του Θουκυδίδη και από τις εξελίξεις της παρούσας κρίσεως. Τα ευκρινώς περιγραφέντα από το Θουκυδίδη πριν 2500 χρόνια περίπου- βασικά αίτια του πολέμου (άνιση ανάπτυξη, διλήμματα ασφάλειας, ηγεμονισμός, αναθεωρητισμός) ισχύουν απολύτως και στις μέρες μας. Ακόμη και ο διάσημος συγγραφέας Francis Fukuyama, συντάσσεται με το Θουκυδίδη και παραδέχεται ότι το βασικό πρόβλημα στις διεθνείς σχέσεις είναι η άνιση κατανομή ισχύος και ο ηγεμονισμός (12). Η προαναφερθείσα μάλιστα ρήση του Θουκυδίδη εξακολουθεί να αποτελεί τη βάση των διεθνών σχέσεων. Όσοι έχουν αμφισβητήσει τη ρήση αυτή ή έχουν αμελήσει να προετοιμαστούν κατάλληλα αργά ή γρήγορα γεύθηκαν ή θα γευθούν επώδυνες καταστάσεις.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η Μεγάλη Σκακιέρα, Zbigniew Brzezinski (εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ-ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ-1998), σελ. 79 και 80.
2. Όπως Παραπάνω: σελ. 88 και 89.
3. Russia News, 10 Μαΐου 2000.
4. Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, John Mearsheimer, (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ-2007), σελ. 25.
5. Μια ενδεικτική των απόψεων των «γερακιών», σκληρή στάση των ΗΠΑ έναντι της Ρωσίας υποδεικνύει και ο πρώην σύμβουλος εθνικής ασφάλειας των ΗΠΑ Zbigniew Brzezinski στο άρθρο του «What is to be done? Putin's aggression in Ukraine needs a response, 04 Μαρτίου 2014.
6. Οι καταξιωμένοι αμερικανοί αναλυτές και υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι Zbigniew Brzezinski και Henry Kissinger σε αντίστοιχα πρόσφατα άρθρα τους (04 Μαρτίου και 06 Μαρτίου 2014) τάσσονται κατά της προοπτικής ένταξης της Ουκρανίας στο ΝΑΤΟ καθόσον θεωρούν μια τέτοια εξέλιξη ως σημαντική πρόκληση προς τα ζωτικά συμφέροντα της Ρωσίας (σημείωση δική μου: δημιουργία διλήμματος ασφάλειας).
7. Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, John Mearsheimer, (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ-2007), σελ. 771.
8. How the Ukraine crisis ends, Henry Kissinger 06 Μαρτίου 2014.
9. Διεθνές Δίκαιο-Τεύχος Α', (εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ-1997), σελ. 48: «Το κράτος είναι κυρίαρχο επειδή υπάγεται στο διεθνές δίκαιο. Αυτό το τελευταίο του εξασφαλίζει εδαφική ακεραιότητα, ισότητα, τήρηση των συμπεφωνημένων, μη επέμβαση στις εσωτερικές υποθέσεις και...»
10. Θουκυδίδης: Πελοποννησιακός Πόλεμος, (εκδόσεις ΓΕΣ-1960), κεφάλαιο 5.89
11. Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Έρευνας, Ήφαιστος, (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ-2003), σελ. 124.
12. View: America's Self-Defeating Hegemony, Francis Fukuyama, Daily Times-Site Edition, 25 Οκτωβρίου 2007: "But the fundamental problem remains the lopsided distribution of power in the international system. Any country in the same position as the US, even a democracy, would be tempted to exercise its hegemonic power with less and less restraint."

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Θουκυδίδης: Πελοποννησιακός Πόλεμος, (εκδόσεις ΓΕΣ-1960)
2. Διεθνές Δίκαιο-Τεύχος Α', (εκδόσεις ΣΑΚΚΟΥΛΑ-1997)

3. Η Μεγάλη Σκακιάρα, Zbigniew Brzezinski, (εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ-1998)
4. ΗΠΑ: Αυτοκρατορία ή Ηγετική Δύναμη, Henry Kissinger, (εκδόσεις ΛΙΒΑΝΗ-2002)
5. Οι Διεθνείς Σχέσεις ως Αντικείμενο Επιστημονικής Έρευνας, Ήφαιστος, (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ-2003)
6. Η Τραγωδία της Πολιτικής των Μεγάλων Δυνάμεων, John Mearsheimer, (εκδόσεις ΠΟΙΟΤΗΤΑ-2007)